

Melkovics Tamás

A REFORMKORI
FŐRENDI ELLENZÉK
ÉS 1839–40-ES
ZÁSZLÓBONTÁSA

ORSZÁGGYŰLÉSI ÉRTEKEZÉSEK

© Szerző, 2020
© Országgyűlés Hivatala, 2020

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz a kiadó előzetes
írásbeli hozzájárulása szükséges.

A kiadásért felel • SUCH GYÖRGY

Műszaki szerkesztő, tördelő • FODOR GÁBOR
Sorozatterv • KÖRNYEI ANIKÓ
Szöveggondozó, korrektor • SZÉLL SZILVIA
Képválogatás, képszerkesztés • CSENGEL-PLANK IBOLYA,
MELKOVICS TAMÁS

A könyv az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és
Közművelődési Igazgatósága szakmai programjai keretében készült.

Igazgató • BELLAVICS ISTVÁN
Az Igazgatóság könyvprogramjának koordinátora • PELYACH ISTVÁN

www.orszaghazkonyvkiado.hu

A kötet szerkesztője • PELYACH ISTVÁN
Szakmai lektor • VELKEY FERENC

A borítón Pozsony látképe 1850 körül,
Carl Waage litográfiájának részlete látható
(Österreichische Nationalbibliothek)

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető • GYÖRGY GÉZA vezérigazgató

magyar
nyomdaipari
NYOMDA- ÉS PÁPIRPARI SZÖVETSÉG

ISBN 978-615-5948-32-9
ISSN 2064-9932

TARTALOM

BEVEZETÉS [9]

+ [5]

A kötet témája, célkitűzései és szerkezeti felépítése [9]

Historiográfiai áttekintés [13]

I. A FÖRENDI ELLENZÉK HELYE ÉS SZEREPE A REFORMKORBAN [31]

1. A magyar rendi országgyűlés felsőtablája [34]
 - 1.1. *A felsőtábla szerkezeti felépítése* [34]
 - 1.2. *A diéta két táblájának erőviszonyai* [38]
 - 1.3. *Források és lehetőségek* [45]
2. A főrendi ellenzékiesség történeti előzményei [50]
 - 2.1. *Az 1825–27-es „sérelemi” diéta* [50]
 - 2.2. *Az 1830-as koronázó diéta* [61]
 - 2.3. *Az 1832–36-os első reformdiéta* [68]
3. A főrendi ellenzék megszervezése (1839–40) [78]
4. A főrendi ellenzék újjáalakulása (1843–44) [91]
5. A főrendi ellenzék és az utolsó rendi diéta (1847–48) [105]
6. Összegzőképpen (1825–1848) [117]

II. A FÖRENDI ELLENZÉK 1839–40-ES ZÁSZLÓBONTÁSA [123]

1. Források és lehetőségek [126]
2. A mágnáskaszinó megalapítása és a főrendi ellenzék első erőpróbái [130]
 - 2.1. *„Összejövetel csaknem minden nap Batthyány Lajosnál.”* [130]
 - 2.2. *„... sértve van a szabad szólási és választási jog...”* [139]
 - 2.3. *„... olyan sérelem forog fenn, mely alkotmányunkat alapjaiban rendíti meg...”* [142]

- 2.4. „... nekünk más utasításunk nincs, mint lelkesméret és a meggyőződés...” [149]
- 2.5. „... most látom szükségét leginkább, hogy legyen hazánkban is egy szabad újság” [154]
- 2.6. „... nem volt itt revolúció, amnesztiára nincs szükség...” [163]
- 2.7. „... fontos dolog a napló, nemde épp ebből lesz képes a nemzet ítéletet hozni” [169]
3. A főrendi ellenzék hivatalos megalakulása, illetve küzdelme a szólás- és vallásszabadságért, valamint a főrendi napló bevezetéséért [178]
- 3.1. „A rendek üzenetét úgy tekintem, mint egy remek és dicső művet...” [178]
- 3.2. „... minden rend, minden vallás, minden vélemény felszabadítására” [184]
- 3.3. „Ezen szent ügy a vallásbéli egyenlőség!” [189]
- 3.4. „... alkotmányi szempontból vesszük a dolgot, azok pedig, kik másként vélekednek, talán akaratuk ellen is, azt egy kissé abszolút színben látják...” [204]
- 3.5. „... nem fog rettegni az elébe vetett kesztyűt felvenni” [209]
4. A mágnásellenzék és az országgyűlés záróidőszaka [217]
- 4.1. „... egyfelől megnyerni mindazt, mi igazságosan követelhetik, másfelől pedig minél kevesebbet engedni...” [217]
- 4.2. „... minden vallásnak fenntartá jogait, s nem sérté senkinek szabadságát...” [225]
- 4.3. „A municipalitások mindenkor, s főként a mostani szempillanatban, a nemzeti ügynek örjei...” [231]
- 4.4. „... a kormány talán végre meg fog indulni ezen engedékenyságunkön...” [240]
- 4.5. „Ezreknek házi békéje és csende feldulatott...” [243]
- 4.6. „Függetlenek vagyunk, függetlenek, mondom...” [248]
- 4.7. „... ha egykor lerontatik ama közfal, mely azokat, kik törvényen belül vannak, elválasztja azoktól, kik törvényen kívül állanak...” [257]
- 4.8. „Vége az országgyűlésnek! Van jövődönk!” [262]
5. Mérlegen a főrendi ellenzék [269]

III. AZ 1839–40-ES DIÉTA ELLENZÉKI MÁGNÁSAINAK CSOPORTPROFILJA [289]

1. Szakirodalmi háttér, források és lehetőségek [292]
2. Csoportprofil [297]
- 2.1. Bárók, grófok, hercegek [297]
- 2.2. Szövevényes rokoni szálak [302]
- 2.3. Húszasok, harmincasok, negyvenesek, ötvenesek [307]

- 2.4. Katolikusok és protestánsok [309]
- 2.5. Gazdagok, gazdagabbak, kevésbé gazdagok [313]
- 2.6. Dunán innen, Dunán túl, Tiszán innen, Tiszán túl [318]
- 2.7. Anyagi függetlenség, politikai önállóság [321]
- 2.8. Tanulmányok és a „savoir-faire” [325]
- 2.9. Vármegyék, tisztújítások, követválasztások [331]
- 2.10. Mecénás szerepben [335]
- 2.11. Újoncok és/vagy tapasztalt politikusok [337]
- 2.12. Hogyan tovább? [343]
- 2.13. S hogyan még tovább? [352]
- 2.14. Forradalmi kitekintés [356]
- 2.15. Tanulságok [361]

ZÁRSZÓ [363]

Forrás- és irodalomjegyzék [369]

- Levéltári és kéziratári források* [369]
- Nyomtatott források és forrásgyűjtemények* [370]
- Sajtóforrások* [374]
- Adattárak, lexikonok, repertóriumok* [375]
- Szakirodalom* [375]

Képjegyzék [385]

Névmutató [386]

I. A FŐRENDI ELLENZÉK HELYE ÉS SZEREPE A REFORMKORBAN

Kötetünk első fejezetében azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy az 1825 és 1848 közötti időszakban összeülő hat rendi országgyűlés esetében egyrészt összeállítsuk a felsőtábla résztvevőinek névsorát, elkülönítsük az ellenzéki politikusok körét, s feltérképezzük az így kialakult csoport összetételét, valamint az adott diéta felsőtábláján elfoglalt helyét, jelentőségét és politikai súlyát; másrészt országgyűlésről országgyűlésre haladva vázlatosan bemutassuk a mágnásellenzék történetének legmeghatározóbb mozzanatait: a felmerülő problémákat, a kihívásokra adott válaszokat és a legfőbb eredményeket. A kötet az 1839–40-es diétára fókuszál, s csupán annak vitáit és főszereplőit elemzi, de az összefüggések megértése érdekében elengedhetetlennek tartjuk, hogy az alapok szintjén felvillantsuk a mágnásellenzék reformkori fejlődéstörténetének teljes ívét. Első lépésként azonban szükségesnek véljük röviden bemutatni a magyar kétkamarás rendi országgyűlés felsőtáblájának szerkezetét, meghívott csoportjait, valamint a magyar törvényhozás történetében elfoglalt helyét és szerepét, végezetül pedig a résztvevők összeállításának nehézségeit, lehetőségeit és felhasználható forrásait is.

1. A MAGYAR RENDI ORSZÁGGYŰLÉS FELSŐTÁBLÁJA

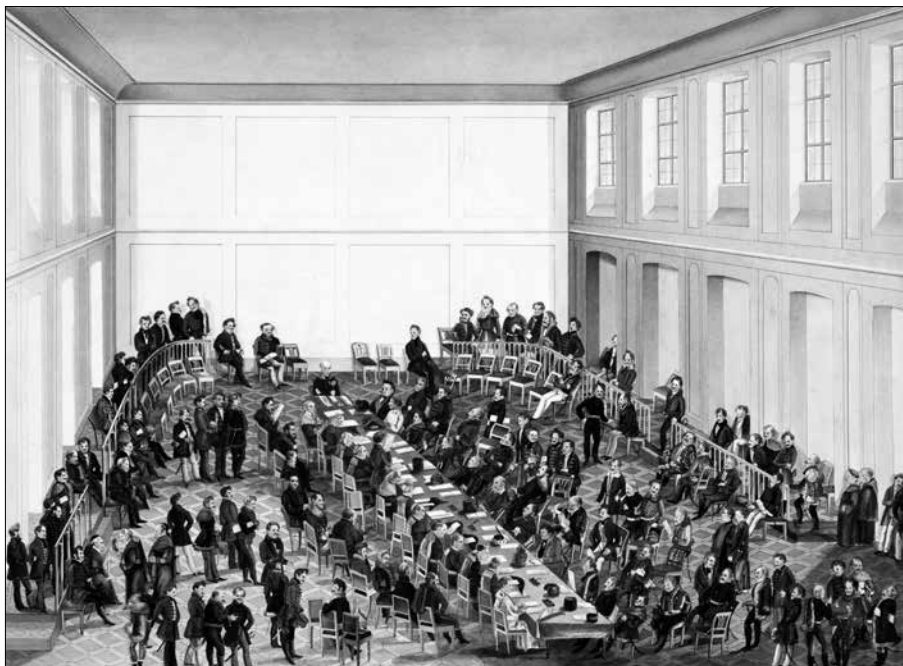
1.1. A felsőtábla szerkezeti felépítése

Az 1608. évi koronázás utáni I. törvénycikk értelmében végérvényesen kodifikált két-kamarás országgyűlési rendszerben¹ működő magyar országgyűlések felsőtáblájának szerkezetét, illetve üléselésének rendjét írott törvények és meggyökeresedett hagyományok egyaránt alkották és formálták. A résztvevők szempontjából négy nagyobb csoportot különíthetünk el.² A legelőkelőbb rendet hagyományosan a főpapság alkotta, amelynek gerincét a katolikus egyház szolgáltatta: három érsek (az esztergomi, a kalocsai és az 1804-ben létrehozott érsekség révén az egri), valamint tizenhét megyés püspök (a Magyar Királyság területéről a csanádi, a győri, a nagyvárad, a nyitrai, a pécsi, a váci és a veszprémi, továbbá az 1776-ban és 1777-ben alapított beszercebányai, rozsnói, szepesi, székesfehérvári és szombathelyi, illetve az 1804-ben életre hívott kassai és szatmári; Szlavóniából a szerémi és a boszniai egyesítésével 1773-ban létrehozott diakóvári, míg Horvátországból a zágrábi és a zeng-modrusi, illetve Erdélyből a Gyulafehérváron székelő erdélyi), továbbá a II. József általi kitiltást követően az 1802-es uralkodói rendelettel újra „beengedett” két szerzetesrend részéről a pannonthalmi bencés főapát és a premontrei kanonokrend jászóvári prépostja képviseltette magát. Szintén megjelenhettek a választott és felszentelt, vagy inkább használatos megnevezéssel élve, a címzetes püspökök, akik nem voltak felruházva „egy, az ország területén ténylegesen fennálló egyházmegye kormányzatával”, de mint címet és rangot viselhették a püspöki méltóságot.³ A címzetes püspökök felsőtáblai tagságát az 1608-as törvény ugyan nem ismerte el, sőt megjelenésük jogossága időről időre a politikai diskurzus témája lett, de

¹ A törvény a már meglévő, az 1526-os mohácsi csata után folyamatosan kialakuló szokásjogi gyakorlatot rögzítette.

² A felsőtáblát alkotó csoportokról részletesebben lásd PÁLMÁNY Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848.* I–II. kötet. Budapest, 2011. I. kötet. 14–23.; SZIJÁRTÓ M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792.* Keszthely, 2010. 46–49.; KECSKEMÉTI Károly: *Magyar liberalizmus, 1790–1848.* Budapest, 2008. (Eszmetörténeti Könyvtár 10. kötet) 76–78.; DOBSZAY Tamás: *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848).* Budapest, 2019. (A magyar országgyűlések története) 49–53.

³ Bővebben lásd PÁLMÁNY: *A reformkori magyar országgyűlések,* I. kötet. 15–16.

2. A felsőháza tanácskozása 1832–36-ban

szereplésük csak a főrendiház 1885-ös reformjával szűnt meg.⁴ A katolikus főpapság mellett az 1790–91-es diétától kezdve királyi meghívót kapott a görögkatolikusok négy püspöke (az eperjesi, a munkácsi, a nagyváradi, valamint a horvátországi kőrösi), az 1792-es országgyűlést követően pedig a görögkeleti ortodox egyházfő, a karlócai érsek és metropolita, illetve az aradi, a bácsi és a budai, továbbá a károlyvárosi, a temesvári és a verseci püspökök is.

A világi főrendek közül a felsőháza második csoportját az úgynevezett országgyűzők, vagy korabeli elnevezéssel élve, a zászlósúrok, vagyis a legelőkelőbb főnemesek: az országos főméltóságok, valamint az udvari méltóságok, azaz a király udvarának tisztségviselői alkották. Itt szerepelt a legfőbb reális hatalommal rendelkező nádor, többek között a felsőháza, a Helytartótanács és a Hétszemélyes Tábla elnöke, Pest-Pilis-Solt vármegye örökös és valóságos főispánja. Ide sorolták az országbírói tisztséget is, a nádor helyettesét, valamint a horvát–szlavón–dalmát bánt, aki szintén részt vehetett a magyar országgyűlés felsőházájának ülésein. Az országos főméltóságok között

⁴ A reform részletes feldolgozását lásd TÓTH-BARBALICS Veronika: *A magyar főrendiház a dualizmus időszakában, különös tekintettel a ház 1885. évi reformjára és annak következményeire a magyar politikai életben*. Budapest, 2015. (doktori disszertáció)

még az utolsó rendi országgyűlésen is a kormánypárthoz tartozott, szöges ellentétben álló következtetésre jutottunk – véleményünk szerint a főrendi ellenzék történetének rövid felvázolása saját megállapításunkat támasztja alá.

Láthattuk, a mágnásoppozíció személyi gárdája az idő előrehaladtával sokat változott: a korábbi országgyűlésen is részt vevő főrendek mellé mindig érkeztek új, fiatal erők, mások pedig egy időre vagy véglegesen, de elhagyták az ellenzéki tábort vagy a nyilvános politizálás színterét. Véleményünk szerint, bár Batthyány Lajos liberális hangvételű programjával a csoport minden tagjának tisztában kellett lennie, 1839-ben az udvar törvénytörő politikája folytán országossá váló ellenzéki hangulat volt a legfőbb szervező erő. 1843-ban azonban a hagyományos sérelmi politika és a liberális gondolatvilág már sokkal élesebben különült el egymástól, s már a nemesi adózás kérdése uralta a politika területét, a belső válságon túllépő főrendi ellenzék súlya azonban, mint láttuk, nem csökkent, sőt erősödni tudott. 1847-ben pedig a főrendi ellenzék immár az Ellenzéki Párt szerves részeként kezdte meg dietai működését: táborának gerincét képes volt megőrizni, sőt tovább erősíteni, s az adminisztrátori rendszer okozta új helyzetben a sérelmi kérdések mentén is tudott mozgósítani. A siker pedig nem maradt el, hiszen 1847 decemberében – minden bizonnyal – a rendi keretek között működő felsőtábla történetének leghosszabb ideig tartó, legnagyobb volumenű és legélesebb vitája zajlott le, ami mindaddig elképzelhetetlen volt, és amely során sokáig az ellenzék állt nyeresre. A márciusi sors- és korszakfordító napokban az ellenzék egysége ugyan rövid ideig megbomlott, de a társaság belső magja vezetőjük, Batthyány Lajos és közvetetten Kossuth Lajos mellett kötelezte el magát.

Felesleges lenne tagadni, hogy a polgári átalakulás legfontosabb társadalmi bázisa nem a magyar arisztokrácia lett, ahogyan azt Batthyányék még Széchenyivel karöltve közösen eltervezték 1839–40-ben, de feltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy az ellenzéki mágnások tekintélyükkel, befolyásukkal, kapcsolati hálójukkal és nem mellesleg vagyoni helyzetükkel aktív részesei, s mondjuk ki, nélkülözhetetlen és meghatározó szereplői, néhány tagjuk esetében pedig közvetlen irányítói és alakítói lettek a magyar polgári reformfolyamatnak. A mágnásellenzéknek köszönhetően a felsőtáblán is megjelent egy korántsem elhanyagolható, az alsótábla haladó reformindítványait és sérelmi állásfoglalásait támogató opozíciós erő. A kétkamarás országgyűlés működési mechanizmusa, miszerint minden törvénykezdeményezés az alsótábláról indult ki, s a felsőtábla azt csak megtárgyalta; valamint a felsőtábla ismertett szerkezete miatt ugyan nem lehetett felborítani a világi és egyházi hivatalviselők segítségével bebetonozott kormánypárti szótöbbséget, de ennek ellenére a mágnásellenzék tagjai fontos részsikereket el tudtak érni, s a regalista csoportban mindvégig meg tudták őrizni számbeli többségüket és szellemi fölényüket.

Láttuk tehát, hogyan lett a felsőtábla csupán néhány ellenzéki mágnást felvonultató, erőtlen csoportosulásából egy jól működő, szervezett ellenzék, s ezzel párhuzamosan érzékelhetjük azt is, hogyan lett annak – 1839 előtt szinte teljesen ismeretlen – vezetőjéből, Batthyány Lajosból, alig pár év alatt Kossuth legfontosabb szövetségese, az országos

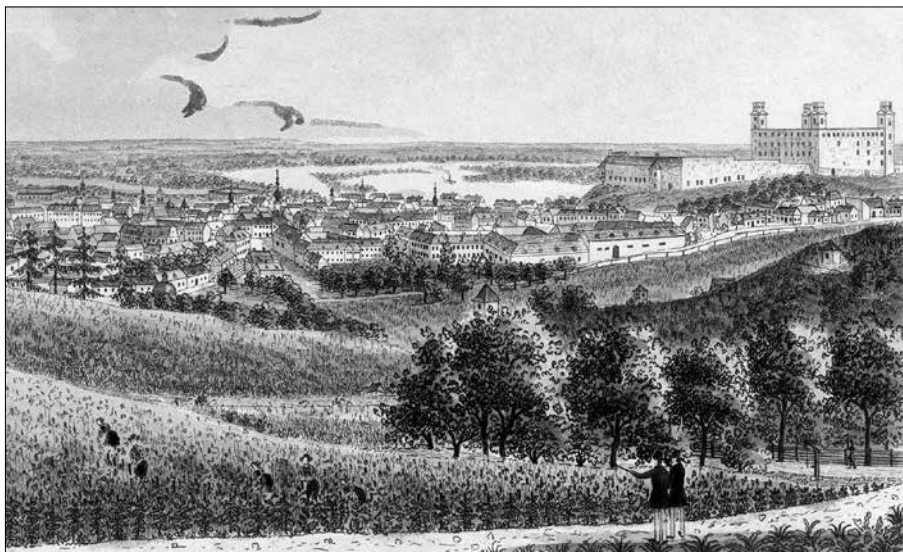
Kötetünk második fejezete a mágnásoppozíció önszerveződési folyamatát hivatott bemutatni. A mindeközben üléselő diéta, az 1839–40-es országgyűlés főrendi tárgyalásainak sorozatába ágyazva, a rendelkezésre álló források egybevetésével, három csomópont mentén – a mágnáskaszinó megalapítása, a főrendi ellenzék hivatalos megalakulása, a főrendi napló vezetésének elindítása –, kronologikus rendben haladva vázoljuk fel, hogy a nagyságrendileg félszáz ellenzékiek tekinthető arisztokrata egyéniség hogyan és miként, továbbá milyen mértékben forrt össze egy jól körülhatárolható politikai tömörüléssé. Olyan csoporttá, amelyre immár mind a titkosrendőri besúgóknak, mind a kormánypárti főrendeknek, mind a kormányzat prominens tagjainak, mind pedig az alsótábla politikusainak is kellő figyelmet kellett fordítaniuk.

1. FORRÁSOK ÉS LEHETŐSÉGEK

A kötet eleji historiográfiai áttekintés során már utaltunk arra a szerencsés helyzetre, hogy a reformkori országgyűlések sorában a történészszakma jóvoltából az 1839–40-es diéta tekinthető leginkább feldolgozottnak, hiszen a témában számos szaktanulmány, sőt – Erdmann Gyula 2014-ben megjelent, *Szabadság és tulajdon* címet viselő nagy formátumú munkájának köszönhetően – önálló kötet is készült.¹ A kapcsolódó történeti szakirodalom mégis mindeddig kevés figyelmet szentelt a felsőtábla üléseinek és a mág-násellenzék nem elhanyagolható szerepvállalásának. Egyes politikusokról – Széchenyi Istvánról, Batthyány Lajosról, Eötvös Józsefről, Teleki Lászlóról vagy éppen Batthyány Kázmérról – készült értekezések során a főszereplőket ugyan szükséges volt elhelyezni a főrendi viták menetében, de egy-egy személyiségre és az ő felszólalásaira koncent-rálva kevésbé kerülhetünk közelebb az ellenzéki csoportosulás részletes elemzéséhez és értékeléséhez. Erdmann Gyula munkája természetesen sokkal alaposabban szólt már a felsőtáblai vitákról: ismertette a döntéseket, kiemelte a kormánypárti és ellenzéki főszereplőket, továbbá külön alfejezetet szentelt a főrendi ellenzéknek, illetve számos vonatkozó titkosrendőri jelentést hasznosított. Ennek ellenére Erdmann fókuszpontjába a – rendi diéta szerkezete révén – kezdeményező pozícióban lévő és belső erőviszonyait tekintve inkább ellenzéki többségű alsótábla, valamint az országgyűlés legfontosabb irányadó személyisége, a politikai viták során mesterien manőverező Deák Ferenc került.

Nem célunk, hogy Erdmann kötetének mintájára, pusztán csak a nézőpontot a felsőtábla irányába eltolva, egy kisebb lélegzetű országgyűlés-történetet írjunk. Elsősor-ban nem a diéta összképére, a tárgyalások során felmerült témákra, azok előzményeire vagy éppen utóéletére vagyunk kíváncsiak, hanem a főrendi ellenzék érdekérvényesítő képességére és lehetőségeire, önszerveződésére és belső vitáira, háttértanácskozásaira és alkalmazott taktikájára. Ennek érdekében viszont elengedhetetlennek véljük a fő-rendi ülések tárgyköreit, fontos „szócsatáit” és felszólalásait, politikai érdekcsoportjait, illetve döntéseit felvázolni, továbbá az ellenzéki mág-násokat és kormánypárti ellenfe-

¹ ERDMANN Gyula: *Szabadság és tulajdon. Az 1839–40. évi országgyűlés története*. Budapest, 2014.

7. Pozsony látképe, 1840–1850-es évek

leiket konkrét élethelyzetekben megszólaltatni. Munkánk során nem témacsoportok mentén, hanem kronologikus sorrendben haladva tárgyaljuk az eseményeket annak érdekében, hogy a „baloldali” mágnások Pozsonyba érkezésétől kezdve egészen a törvények szentesítéséig bezárólag szemtanúi legyünk annak a fejlődési útnak, amit a diéta időtartama alatt megtett a főrendi ellenzék. A köztörténeti eseményeket és az alsótábla tanácskozásait csak annyiban érintjük, amennyiben azok a megértéshez elengedhetetlenül szükségesek.

Az 1839–40-es országgyűlés főrendi üléseinek ismertetése korántsem egyszerű feladat. Az 1832–36-os diétán már sürgetett főrendi napló vezetését ugyanis csak 1840. február 25-én kezdték meg,² így annak segítségével csupán – a bő egy évig tartó országgyűlés – nagyságrendileg utolsó két hónapját ismerhetjük meg. A korábbi időszak bemutatására a történeti munkák többsége, és így Erdmann Gyula is, elsősorban a Kossuth Lajos iskolateremtő vállalkozásának mintájára, Stuller Ferenc szerkesztésében megjelenő, a cenzúra kijátszása érdekében kéziratossá magánlevelek formájában sokszorosított országgyűlési tudósításokat hasznosította.³ Stuller a felsőtábla üléseit

² *Felséges első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehország e' néven ötödik koronás királyától szabad királyi Pozsony városában 1839-dik évi junius 2-kára rendeltetett magyar országgyűlésen a' méltóságos fő-rendeknél 1840. februarius 25-kétől majus 12-ig tartatott országos ülések naplója.* Pozsony, 1840. [A továbbiakban: FN 1840.]

³ Országgyűlési Tudósítás, 1839–1840. Szerkesztette: Stuller Ferenc [a továbbiakban: STULLER]. A tudósításokról bővebben lásd PAJKOSSY Gábor: *A reformkori országgyűlési tudósítások.* Levéltári Közlemények, 1995/1–2. 121–136.

a határozatok rövid tartalmi összefoglalójával, a fontosabb tárgyalások esetében pedig számos szónoklat egész terjedelmének vagy egy-egy részének hiteles rögzítésével, illetve a döntésekben részt vevő szónokok név szerinti felsorolásával ismertette.

Stuller tudósításai mellett a szakirodalom mindeddig kevésbé hasznosította Szerencs János, a dualizmus kori magyar főrendiház főtitkára által 1877 és 1878 folyamán kiadott kötetet.⁴ Szerencs a felhasznált forrásokról, azok szerzőjéről vagy szerzőiről egyáltalán nem közöl semmilyen információt. A Fővárosi Lapokban 1876 decemberében az alábbi előfizetői hirdetést jelentette meg: „Szerencs János főrendiházi elnöki titkár előfizetési felhívást ad ki »1839. évi országgyűlési jegyzetek« című munkájára, mely az országgyűlési naplókban egy rég érzett hiányt van hivatva betölteni. A könyv az 1839. évi országgyűlés főrendi, valamint a karok és rendek táblája és a kerületi ülésekről 1839. évi június 5-től 1840. január elejéig terjedő időszakon át vezetett és eddig ki nem nyomtatott naplókat eredeti jegyzetek után fogja közleni.”⁵ Szerencs munkája tehát korabeli jegyzeteken alapul, s Stuller tudósításaihoz képest a főrendi ülések menetét – különösen a diéta kezdeti szakaszára nézve – részletesebben és bővebben adja vissza, a felszólalók számát és kilétét pontosabban mutatja be. A három „füzetből” álló kiadványban azonban utolsóként az 1840. január 11-i főrendi ülés szerepel, ráadásul a tanácskozások közlése csak november közepéig tekinthető hiánytalanak.

Az említetteken kívül a felsőháza üléseinek elemzéséhez hasznos segítséget nyújt Konkoli Thege Pál *1840-dik évi országgyűlés* című, 1847-ben megjelent kétkötetes műve,⁶ amely a tanácskozások tárgyát, a – cenzúra miatt név nélkül rögzített⁷ – lényegesebb felszólalások tartalmát és az elnök által kimondott döntéseket összegzi. Megkerülhetetlen forrásnak tekinthetőek a vitákban személyesen részt vevő Dessewffy Aurél gróf országgyűlési naplójegyzetei.⁸ Dessewffy ugyanis napról napra összesítette az országgyűlés összes ülésének témáját, s a fontosabb viták alkalmával a lehitelesebben sorolta fel a polémiában részt vevő főrendek neveit. Végezetül szintén elengedhetetlen a titkosrendőrség napi jelentéseinek áttekintése, amelyek Takáts Sándornak köszönhetően⁹ másolatban kerültek megőrzésre. A besúgók pontos értesítéseket adtak az egyes ülések tartalmáról és főszereplőiről, bár ezek a beszámolók leginkább csak a diéta második feléből maradtak fenn. Az országgyűlés kezdetétől fogva rendelkezésünkre

⁴ SZERENCs János: *Az 1839-ik évi országgyűlési jegyzetek*. I–III. füzet. Budapest, 1877–1878. [A továbbiakban: SZERENCs 1877–1878.]

⁵ Fővárosi Lapok, 13. évfolyam 297. szám. 1876. december 29.

⁶ KONKOLI THEGE Pál: *1840-dik évi országgyűlés*. I–II. kötet. Pest, 1847. [A továbbiakban: KONKOLI THEGE 1847.]

⁷ Az 1847-ben megjelent művet 1845-ben az 1843 és 1847 között érvényben lévő előírásoknak megfelelően cenzúrázták. A részleteket lásd PAJKOSSY: *A reformkori országgyűlési tudósítások*, 132.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [A továbbiakban: MNL OL] P 88. Dessewffy család levéltára. Familiaria 7. cs. 8. [A továbbiakban: DAN.]

⁹ MNL OL N 119. Regnicolaris levéltár. Takáts Sándor hagyatéka [a továbbiakban: JELENTÉSEK]. Az iratanyag részleteit lásd PAJKOSSY Gábor: *A Polizeihofstelle magyar vonatkozású iratai, a Takáts Sándor gyűjtemény és a történeti kutatás*. Levéltári Szemle, 2006/1. 49–72.

állnak viszont az Államkonferencia alárendeltségében működő, 1837-ben megszervezett Központi Információs Bizottság (Zentralinformationskomité) magyar–erdélyi osztályának (Ungarisch-Siebenbürgische Sektion) jegyzőkönyvei.¹⁰ A bizottsági üléseken megvizsgálták a különféle csatornákon (Udvari Cenzúra- és Rendőri Hatóság, Általános Udvari Kamara, Udvari Haditanács) befutó fontosabb jelentéseket, majd azok lényegét jegyzőkönyvekben rögzítették a birodalom legfőbb vezetői számára,¹¹ így ezekben a dokumentumokban az összes főrendi ülés tartalmi kivonata megtalálható, sok esetben a felszólalók névsorának rögzítésével együtt.

A napi rendszerességgel készült besúgójelentések és az Információs Bizottság jegyzőkönyveinek segítségével nem csupán a főrendi ülések menetébe, hanem az ülésterem falain kívül zajló tanácskozások, háttértárgyalások, taktikai megbeszélések részleteibe is bepillantást nyerhetünk. A besúgók sok esetben saját véleményüket is kifejezték, de egy-egy keringő pletykát sem hagytak figyelmen kívül, ráadásul több alkalommal jellemezték a főszereplőket, s ismertették azok vélt vagy valós szándékait. Ennélfogva fontos adalékokkal szolgálnak a főrendi ellenzék politikai viselkedésének, követett taktikájának megértéséhez és az önszerveződés folyamatának megismeréséhez.

Jelen tudásunk szerint az 1839–40-es országgyűlés ellenzéki mágnásai közül – Széchenyt leszámítva – senki sem hagyott hátra naplót vagy a diéta idejére vonatkozó visszaemlékezést. Az egyes személyekkel kapcsolatos levéltári anyagok között a későbbi kutatások során minden bizonnyal fellelhetünk hasznosítható iratokat, magánleveleket vagy egyéb dokumentumokat, de kötetünk számára ez a munka beláthatatlan idővesztéssel és alapos gyanúnk szerint csupán csekély eredménnyel járt volna. Közvetlen szem- és fültanúként így elsősorban Széchenyi Istvánt hívhatjuk segítségül, aki naplójában nemcsak a főrendi ülésekre tett utalásokat, hanem számos alkalommal a mágnáskaszinó és a kiskaszinó üléseinek témáira, résztvevőire és vitáira is kitért.¹²

¹⁰ MNL OL A 105. Magyar Kancelláriai Levéltár. Informationsprotokolle der Ungarisch-Siebenbürgischen Sektion [a továbbiakban: KIBjkv].

¹¹ A részleteket lásd PAJKOSSY Gábor: *Kormányzati informátorhálózatok a reformkorban*. In Kémek, ügynökök, besúgók. Az ókortól Mata Hariig. A szombathelyi Mediawave Fesztivál keretében 2011. június 3-án megrendezett tudományos konferencia előadásai. Szerkesztette: Katona Csaba. Szombathely, 2014. 169–179.

¹² Széchenyi István naplójának idézésekor a Magyarország újkori történetének forrásai, Gróf Széchenyi István Összes Munkái sorozat Viszota Gyula által szerkesztett – eredeti, német nyelvű – kötetait használtuk. (*Gróf Széchenyi István naplói*. I–VI. kötet. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: Viszota Gyula. Budapest, 1925–1939. [Magyarország újkori történetének forrásai. Gr. Széchenyi István Összes Munkái. X–XV. kötet] [a továbbiakban: SZIN]) Mivel több magyar nyelvű válogatás is megjelent (SZÉCHENYI István: *Napló*. Válogatta, szerkesztette, jegyeztelte: Oltványi Ambrus. Fordította: Jékely Zoltán, Györffy Miklós. H. n. [Budapest], 1978.; *Széchenyi István naplói*. Bevezette, válogatta és fordította: Bóka László. Budapest, é. n. [1943.]), amennyiben rendelkezésünkre állt magyar szövegvariáns, akkor azt hasznosítottuk, minden más esetben saját fordítást tettünk közzé.

2. A MÁGNÁSKASZINÓ MEGALAPÍTÁSA ÉS A FÖRENDI ELLENZÉK ELSŐ ERŐPRÓBÁI

2.1. „Összejövetel csaknem minden nap Batthyány Lajosnál.”

Június legelső napjaiban a megyei követekkel, a városi küldöttekkel és a többi országgyűlési résztvevővel együtt a főrendek is megérkeztek Pozsony városába, elfoglalták ki-rendelt szállásaikat, és tiszteletüket tették József nádornál. Június 5-én az alakuló ülésen meghallgatták a főherceg és az esztergomi érsek latin nyelvű beszédét, majd fogadták a rendi tábla küldöttségét, végül ők is delegációt választottak az alsótábla résztvevőinek köszöntésére. Másnap a két tábla elegyes ülését követően a primási palotában végighallgatták az uralkodó, V. Ferdinánd üdvözlő szavait, s a következő napon – többek között – Mailáth Antal gróf főkancellár közreműködésével be is mutatták őket a királynak.¹³

Az országgyűlés megnyitását – Pajkossy Gábor Deák Ferencről kölcsönzött kifejezésével élve – a „kormányzati terrorizmus”¹⁴ 1834-ben kezdődő időszakának súlyos törvénysértései árnyékolták be. Az ellenzék vezérét, Wesselényi Miklós bárót az erdélyi országgyűlési naplók cenzúrárt megkerülő kinyomtatásáért, továbbá a kormányzatot az örökválság elbuktatásáért bíráló szatmári beszédéért hűtlenségi perbe fogták. Letartóztatták a diétai ifjúság vezetőjét, Lovassy Lászlót és három társát az 1835–36-ban működő egyesületükben, az úgynevezett Ménage-ban kifejtett tevékenységük és állítólagos kijelentéseik miatt. Nem sokkal ezután, 1837 májusában Kossuth Lajost is perbe fogták a Törvényhatósági Tudósítások terjesztéséért. A kormányzati törvénysértések miatt a heves hangvételű megyei közgyűléseken elhangzó éles kritikák következtében pedig mintegy harminc felszólaló ellen indítottak eljárást. A diéta központi kérdése tehát az úgynevezett szólásszabadsági sérelem lett. Az ellenzék a megyei követválasztások során arra törekedett, hogy a politikai perek/eljárások vádlottjai közül minél több személyt követté válasszanak. Végül egyedül Ráday Gedeon grófnak sikerült többséget szereznie a Pest vármegyei követválasztáson. Sőt a közgyűlés a királyi intés ellenére is kitarzott Ráday mellett, azonban kinyilvánította, hogy az „erőszaknak” engedve Ráday Gedeont

¹³ A kezdő ceremóniákról részletesebben lásd ERDMANN: *Szabadság és tulajdon*, 131–134.

¹⁴ PAJKOSSY Gábor: *A kormányzati terrorizmus politikája Magyarországon 1835 és 1839 között*. Századok, 2007/3. 683–721.

nem küldi el Pozsonyba: az országgyűlés tehát Pest vármegye sérelmével, az úgynevezett Ráday-üggyel vette kezdetét.¹⁵ A negatív előjelek ellenére a kezdőceremóniák még nem mutatták élesen a színfalak mögött meghúzódó roppant feszült hangulatot, bár már az is vitákat gerjesztett, hogy az országgyűlés, jelesen a kancellár és az esztergomi érsek milyen nyelven köszöntse az uralkodót: végül azonban a főrendek és a nádor hathatós közreműködésével, mindenki meglegedésére, a magyar nyelvű beszéd került engedélyezésre.

A gyülekező mánások létszáma kormányzati szempontból alapvetően még nem adott okot az aggodalomra, hiszen a kezdőceremóniák után a megszokott módon számos főúr távozott Pozsonyból. A titkosrendőrség viszont már sejtette, hogy ezúttal a főrendek házának belső szerkezete más politikai képet fog mutatni: június 4-én jelentették, hogy magas létszámú, de tudatlan ellenzék fog zászlót bontani a felsőtáblán, összejöveteleiket pedig hol Batthyány Lajos, hol Zichy Ödön grófok szálláshelyén fogják tartani. Ekkor még úgy gondolták, hogy a csoportosulásnak nem lesz egy jól látható, deklarált főnöke, hanem néhány résztvevő együttes erővel fogja irányítani a csoportot: Széchenyi István, Batthyány Lajos és a sárosi követ, Pulszky Ferenc.¹⁶ Széchenyi és Batthyány nevének említése nem lehet meglepő számunkra, csupán az a tény figyelemre méltó, hogy a rendőrség már néhány nap után világosan látta Batthyány jövőbeli meghatározó szerepvállalását. Pulszky beemelése azonban érdekes fejlemény: megjegyezték róla, hogy jó kapcsolatot ápol a főrendekkel, és ő vállalkozik arra a feladatra, hogy elkészítse, formába öntse vagy éppen kijavítsa magyar nyelvű beszédeiket.¹⁷ Pulszky – akinek hathatós közreműködésével bukott meg a sárosi követválasztáson a főrendi regalisták között szereplő újkonzervatív vezető, Dessewffy Aurél gróf¹⁸ – visszaemlékezéseiben nincs nyoma annak, hogy szoros kapcsolatban állt volna a főrendi ellenzék vezetőivel. 1832–36-os pozsonyi látogatására visszagondolva a felsőtábláról a következőképpen nyilatkozott: „Pozsonyban két napra állapotunk meg, hogy az országgyűlést láthassam; elmentem a főrendi ülésbe, hol a száraz deák dikciók nem tudtak megtetszeni, átláttam, hogy Szinyei László Sáros vármegye volt képviselőjének igazsága van, ki nekem még Sárosban elmondta, hogy a főrendi tábla eddigi döntő szerepét soká fel nem tarthatja s előbb-utóbb a követi tábla uszályhordozójává válik, nemcsak mivel a kor kívánalmaival egyenes ellentétbe helyezte magát, hanem főképp azért, mert kezdeményezési joga nincsen, e szerint hatalmát csak az által mutathatja, hogy az alsótábla határozatait megakasztja s fölterjesztésöket meg nem engedi, pusztán

¹⁵ Az országgyűlés előzményeiről részletesen lásd Erdmann Gyula összefoglalóját: ERDMANN: *Szabadság és tulajdon*, 37–125.

¹⁶ JELENTÉSEK 62. fasc. 8866., vesd össze KIBjvk 1839. június 7. 40. ülés. 21.

¹⁷ JELENTÉSEK 62. fasc. 8866., vesd össze KIBjvk 1839. június 7. 40. ülés. 21. Ezt az elképzelést a titkosrendőrség június 16-i jelentésében is megerősítette, miszerint Pulszky előbb-utóbb „örökre fogadja” a mánásoppozíciót: JELENTÉSEK 63. fasc. 8873.

¹⁸ Az esetet Pulszky előadásában lásd PULSZKY Ferenc: *Életem és korom*. I–II. kötet. 2. kiadás. Budapest, 1884. I. kötet. 109–115.

negatív állás pedig fenn nem tarthatja magát soká, aki folyvást védelmezi magát anélkül, hogy támadhasson, mindig meg lesz verve.”¹⁹ Az 1839–40-es főrendi ellenzékről pedig az alábbiakat jegyezte fel: „Az erős akarátú, szenvedélyes s e mellett elég tapintatos gróf Batthyány Lajos szervezett itt is egy tekintélyes ellenzékot, mely merészsége által feltűnt, köztük főleg herceg Odescalchi Ágost, Pálffy József, Batthyány Kázmér, Zichy Ödön [Edmund] és Jenő [Ödön], Eszterházy József és Miklós [Mihály], négy gróf Szapáry. Mindnyájan rosszul beszélt magyarul, sem a logika, sem a grammatika szabályaival nem gondolt, de föllépésök mégis nagy föltűnést okozott az országban, mert a nemzet alig tudta fölfogni, hogy lehessen főúr, ki szembe merjen szállni az udvarral.”²⁰ Lehetőséges, hogy Pulszky valóban bábáskodott egyes főrendi felszólalások megszületésénél,²¹ szerepét azonban a titkosrendőrség bizonyosan eltűlozta. A módszer viszont bevett gyakorlat volt a „baloldali” mágnások részéről: a rendőrség napi jelentéseiben és az összefoglaló jellemzésekben is vissza-visszatérő módon emelte ki nyelvi gyengeségüket és hiányosságukat, miszerint nem igazán tudnak jól sem magyarul, sem latinul ahhoz, hogy hatásos szónoklatokat tartsanak. A kielégítő magyar nyelvismerettel bíró ellenzéki vezérszónokoknak egy június 16-i jelentés alapján a még távollévő Teleki László, valamint Zay Károly grófokat, illetve Jeszenák János bárót vélelmezték. Rajtuk kívül Batthyányék nagy reményeket fűztek Perényi Zsigmond és Eötvös József bárók későbbre várt megérkezéséhez, akik – a besúgójelentés gúnyos véleménye alapján – több tudással rendelkeznek, mint a jelenlévők együttvéve.²²

A felsőtábla egyelőre várta, hogy az alsótábla „tennivalót” szolgáltasson számára, az első tényleges főrendi ülésre csak két héttel később, június 20-án került sor. Az ellenzék ekkorra már túl volt az önszerveződési folyamat első mérőföldkövén, hiszen – ahogyan az első fejezetben már szóltunk róla – június 11-én létrehozták a mágnáskaszinót.²³ A szervezkedés minden bizonnyal már a legelső informális megbeszéléseken kezdetét

¹⁹ Uo. I. kötet. 37.

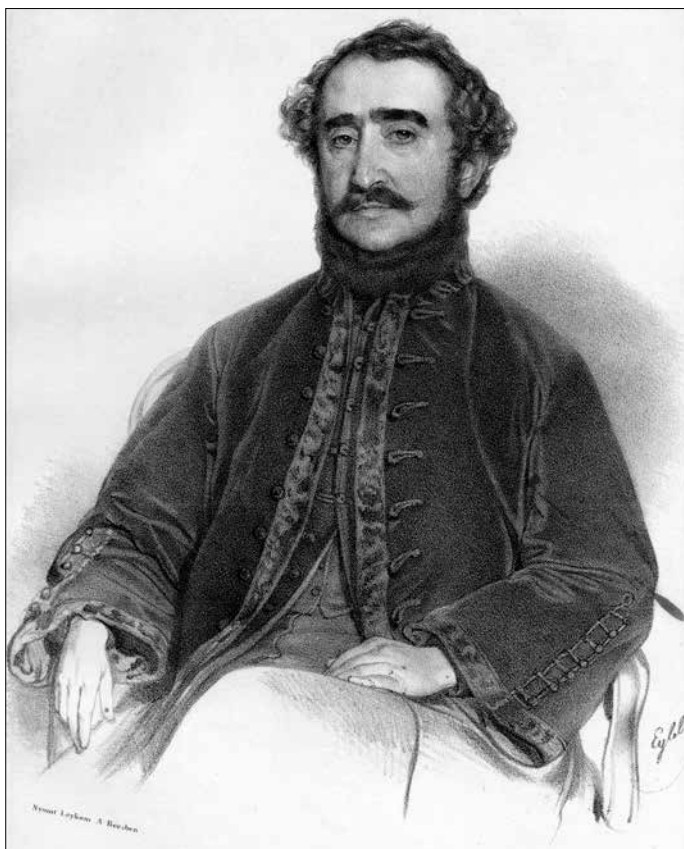
²⁰ Uo. I. kötet. 123. A főrendek tanácstermének politikai csoportjait és azok fizikai értelemben való elkülönülését így ismertette: „[...] a tábla [értsd: asztal] jobb oldalán ült a püspöki kar, balról az országnagyok, a püspökök alatt az ellenzéki mágnások, az országnagyok alatt és mögött gróf Dessewffy Aurél barátai, s vegyesen köztük ahova férhettek azon mágnások, kik, ha nevezetes szavazás készült, különösen fölhívtak arra, hogy az ellenzékot bármily kérdésben leszavazzák, mert azon kényelmes idő nem kerülhetett többé vissza, midőn a nádor a kisebbség voksa szerint is mondhatta ki a határozatot, azon megjegyzéssel, hogy vota non numerantur, sed ponderantur, (a voksek nem számíttatnak, hanem mérlegettetnek).” Uo. I. kötet. 124.

²¹ A főrendi ellenzék közül számosan, így Batthyány Lajos is németül írta meg beszédeit, majd titkárai azokat magyarra fordították, s az így elkészült szövegeket a gróf betanulta. Vess össze MOLNÁR András: *Viam meam persequor. Batthyány Lajos útja a miniszterelnökségig. Politikai életrajz (1807–1848). Beszédék, levelek, írárok (1824–1848)*. Budapest, 2007. 95–96.

²² JELENTÉSEK 63. fasc. 8873.

²³ Az alsótábla ellenzékéhez köthető rendi kaszinó csak 1839 szeptemberében jött létre. Az üléseket váltott helyszínen tartották, eleinte leginkább a Nádor fogadóban gyűltek össze, majd 1840 márciusában már a Fehér Hattyúban tanácskoztak. Megjegyzésre érdemes, hogy Széchenyi István ennek a kaszinónak is tagja lett. A részleteket lásd ERDMANN: *Szabadság és tulajdon*, 161.

8. Széchenyi István
portréja, 1842

vette, s amikor Széchenyi június 9-én délután Pozsonyba érkezett, a kaszinó ügyében rögtön másnap Odescalchi Ágoston herceghez volt hivatalos, aki Batthyányhoz hasonlóan több alkalommal adott helyet az ellenzéki összejöveteleknek. Széchenyi naplójában rögzített „feltételei” mentén a főrendi csoportosulás céljait az alábbiakban foglalhatjuk össze: le kell fektetni általánosan elfogadható alapelveket, azaz meg kell határozni egy olyan politikai minimumot, amelyhez mindenki tartja magát; annak érdekében, hogy a regalisták ne széledjenek szét az idő múlásával, mint a korábbi diétakon, el kell érni, hogy a sorsdöntő szavazások idejére az éppen távollévő tagok is mozgósíthatóak legyenek, tehát állandó és markáns jelenlétre van szükség; végezetül a főrendi ülések előtt meg kell próbálni közös véleményt kialakítani, s ilyenformán egy kvázi „pártfegyelmet” megteremteni. Széchenyi ezekkel az elképzelésekkel kapcsolatban ki is jelentette: „[...] az akaratom mindig szabad marad, semminek sem kötelezem el magam. [...] ha nem vagyok itt küldhetnek ugyan utánam stafétát, mit ki is fizetek, de ezért még nem kötelességem jönni is. [...] gyűléseinken nyíltan szólok, ha másképpen vélekedem, és

a magam útját akarom járni, hogy a többséget ne meglepetésszerűen szerezzem meg.”²⁴ A következő nap, 11-én folytatva a tanácskozást, tizenöt tag²⁵ jelenlétében megegyeztek a tagfelvétel módjában is: csak azt a személyt lehet javasolni, aki az országgyűlés résztvevője; megválasztásához minimum tizenegy jelenlévő igenlő szavazata szükségeltetik; s az elutasító voksok számának öt alatt kell maradnia. Még aznap rögtön be is választottak négy új személyt:²⁶ a névsor jól mutatja, hogy a nyilvános főrendi ülések kezdete előtt még kevésbé markáns módon váltak el egymástól a politikai arcvonalak és a személyes ismertség sok esetben felülírta az elvi nézetkülönbségeket, így módon a kaszinó, ellenzéki színezeete ellenére is, a mánások széles rétegei előtt nyitva állt. A Széchenyi Istvánhoz közel álló, ellenzéki háttérű ifjabb Eszterházy Mihály gróf és Batthyány Lajos sógora, a szintén „baloldali” érzelmű Zichy József gróf megválasztásában nincs semmi meglepő, s még az országosan ismert és elismert, Széchenyihez szintén szorosan kötődő, de immár „jobbra” tolódó, később sárosi főispánná kinevezett Andrássy György gróf személye is „elfogadható”,²⁷ de az 1832–36-os országgyűlésen Gömör vármegye követeként fellépő, egyértelműen kormánypárti, konzervatív elköteleződésű De la Motte Károly gróf beválasztása már csak ebben a miliőben értelmezhető, hiszen a lefektetett szabályok szerint a tizenöt ellenzéki tagból legalább tizenegyen a felvétele mellett szavaztak, s Széchenyi naplója szerint De la Motte június 16-án meg is jelent a Batthyánynál tartott tanácskozáson,²⁸ mint ahogyan június 21-én Andrássy György is élt ezzel a lehetőséggel Károlyi György gróf társaságában.²⁹

A formális kereteket jelzi, hogy a mánáskaszinó számára elnököt is választottak, a tanácskozás tehát feltehetően előre meghatározott napirendi pontok mentén folyt, elsősorban az országgyűlési témákhoz idomulva. A kaszinótagok általában még csupán egymás magánszállásain, a főúri szalonvilág miliójében gyűltek össze, bár júliusban a titkosrendőrség révén már arról is értesülünk, hogy a Fehér Hattyú fogadóban szintén tartottak üléseket.³⁰ A helyszíneket ekkor még a besúgók megtévesztése céljából időről időre változtatták: Batthyány ki is fejezte nemtetszését, hogy a titkosrendőrség révén a kormánypárt előre ismeri az ellenzék taktikáját, míg fordítva, a „jobboldal” lépéseiről egyáltalán nem értesülnek, ezért állítólag egyfajta ellenrendőrség felállítását javasolta.³¹ Véleménye arra a felismerésre is utalhat, hogy a mánáskaszinó politikai nyitottsága

²⁴ SZIN 1839. június 10.

²⁵ Az alapító tagok: Amadé Viktor, Andrássy Károly, Apponyi Lajos, Batthyány Lajos, Draskovich Sándor, Erdődy Sándor, Eszterházy Kázmér, Odescalchi Ágoston, Pálffy József, Pejacsevich Péter, Szapáry Antal, Széchenyi István, Wenckheim József, Zay Károly, Zichy Ödön.

²⁶ SZIN 1839. június 11.

²⁷ Széchenyi és Andrássy kapcsolatáról részletesebben lásd BRIGOVÁČZ László: *Egy főúri portré a 19. századból. Andrássy György gróf a reformkorban*. Debrecen, 2011. (doktori disszertáció)

²⁸ SZIN 1839. június 16.

²⁹ Uo. 1839. június 21.

³⁰ JELENTÉSEK 63. fasc. 8900.

³¹ Uo. 63. fasc. 8890. Vesd össze Batthyány Lajos rendőri jellemzésével, közli: MOLNÁR András: „Egy honvéd feljegyzései” Batthyány Lajos grófról. Levéltári Szemle, 1993/1. 49–62.

idővel kezdett terhessé válni. Az ellenzéki mágnások döntő többsége a nagyságrendileg huszonöt-harmincezer lakosú Pozsony³² belvárosában – egymáshoz viszonyítva csupán pár perc sétával elérhető közelségben – kapott szálláshelyet. Példának okáért: Batthyány Lajos, Erdődy Sándor, Széchenyi István, Zichy Ödön a koronázó Szent Márton-dómtól északi irányban futó Ventúr utcában; Jeszenák János a Ventúr felső részén, a Mihály utcában; Odescalchi Ágoston, Pálffy József, Viczay Károly, Zay Károly a dómtól északraleti irányba induló Hosszú utcában; Andrássy Károly és a Szapáry fivérek a közeli Sétatéren; Eszterházy Kázmér a szomszédos Halász kapunál; Károlyi György, Viczay Héder pedig a Duna part melletti Dunaújvidéken lakott. Egyébiránt a felsőtábla üléseit is a városközpontban tartották: egyrészt a Mihály utcai – eredetileg a Kamara számára épített – „országházban” az alsótábla ülésterme mellett a főrendeknek is volt egy két emelet magas, dísztelen tanácsterme; másrészt a primási palota reprezentatív dísztermét is gyakran használták a főrendi ülések lebonyolítására.

Az alsótábla kerületi ülésein június 10-én és 11-én kezdték meg a Ráday-ügy tárgyalását, s a kulcsfontosságú vita természetesen a mágnáskaszinót is foglalkoztatta. Június 19-én Széchenyi már azt jegyezte fel naplójába, hogy „Összejövetel csaknem minden nap Batthyány Lajosnál.” Majd gúnyosan megjegyezte: „Semmire se fog vinni.” Végül pedig hozzátette: „Egészen elhalványulóban vagyok.”³³ Széchenyi és Batthyány kapcsolata a kezdetektől fogva feszültséggel volt terhes. Velkey Ferenc szerint Széchenyi a reformkori közszereplők közül egyedül Batthyányt viszonyította/viszonyíthatta „mindig és minden szinten” önmagához. Kossuthot nem tekintette egyenrangú partnernek, Deákot pedig sosem gondolta riválisának, nem vele küzdött meg, hanem sokkal inkább érte, amikor egy „mérsékelt és lojális” politikai centrum vezetőjének kívánta megnyerni. Batthyányt és önmagát viszont már politikai kapcsolatuk kezdetekor rögtön „mérkőzésben látta” a főrendi ellenzék vezetése, illetve politikai irányának meghatározása kapcsán.³⁴ Nyugat-dunántúli nagybirtokosokként már az 1830-as évek elején megismerkedtek egymással, de ez egyelőre nem terjedt tovább az arisztokrata földesurak társadalmi kötelezettségén: az 1839–40-es országgyűlés kezdetéig csupán néhány alkalommal találkoztak. Az intenzív kapcsolat Batthyány politikai színrelépésével vette kezdetét, s mivel a Széchenyinél jóval fiatalabb gróf autonóm személyiségként, konkrét elképzelésekkel, valamint a mágnásellenzék megszervezésének és vezérletének eltökélt szándékával érkezett Pozsonyba, a főrendi csoport vezetéséért vagy legalábbis a szellemi irányadó pozíciójáért folytatott vetélkedés is ekkor öltött testet.³⁵ Június 16-án egy

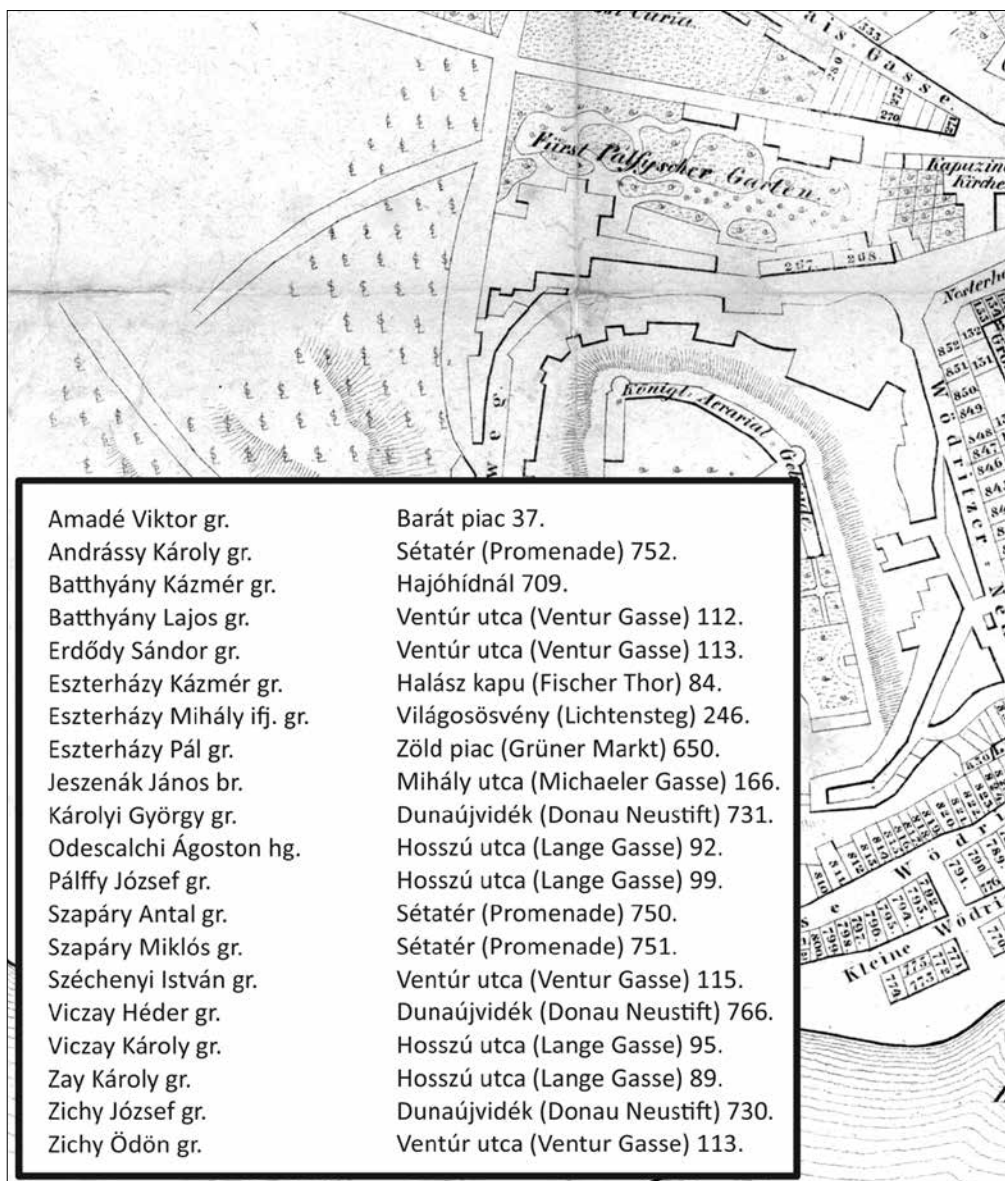
³² A városról részletesen lásd Sas Andor: *A koronázó város. A bécsi kongresszustól a nagy márciusig, 1818–1848.* Pozsony, 1973.

³³ SZIN 1839. június 19. Majd július 6-án hasonlóképpen nyilatkozott: „Nem vagyok egészen jól. Teljességgel elszigeteltnek találok magam. Én támasztottam a mozgást – nem fogom hát lecsendesíteni! Ez a szerep másnak való.” Uo. 1839. július 6.

³⁴ VELKEY Ferenc: *Batthyány Lajos Széchenyi látószögében (I. Közelítések).* Századok, 2007/3. 559–560.

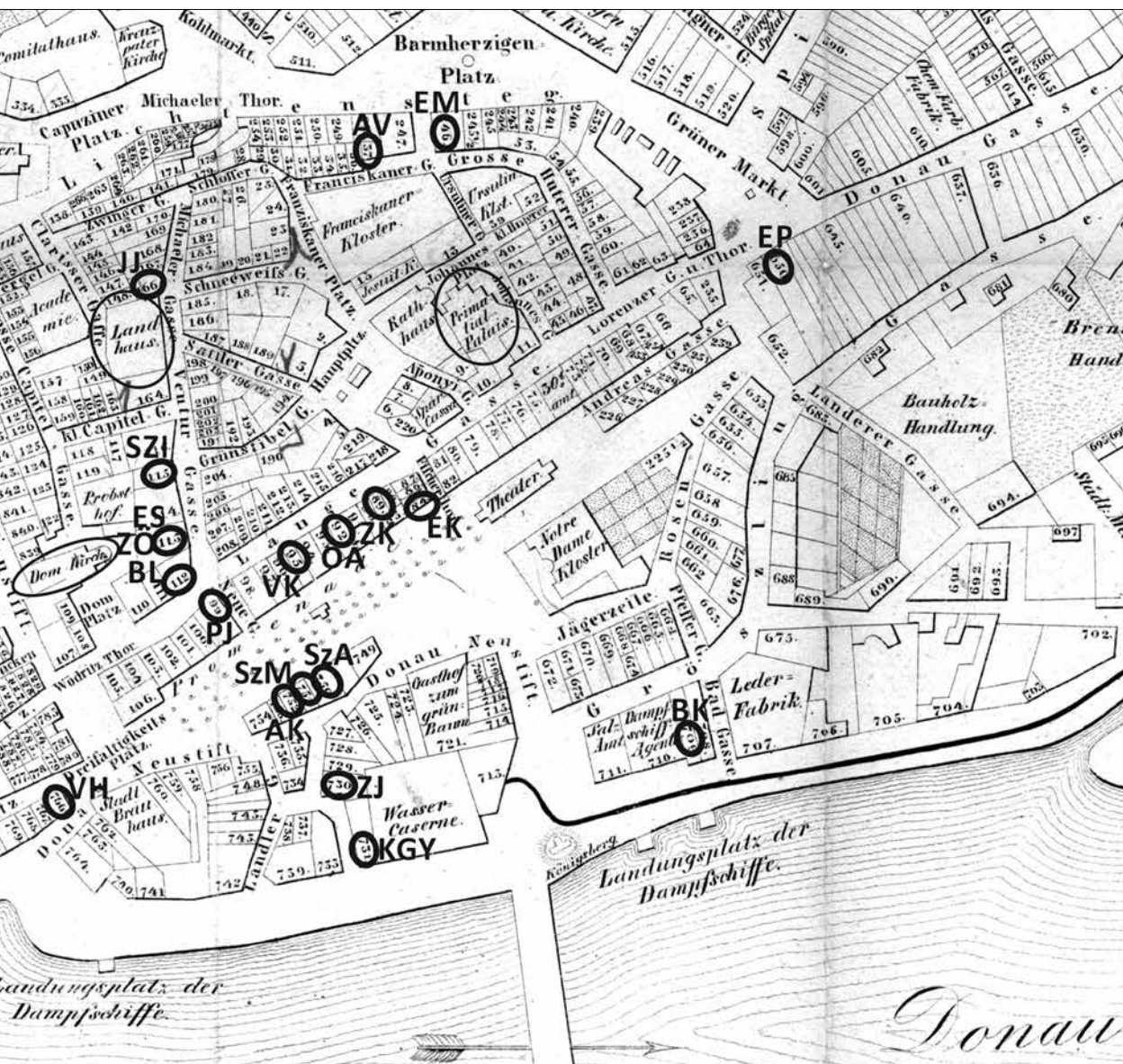
³⁵ Velkey Ferenc szerint a diéta bő egyéves időtartama alatt Széchenyi naplójában több mint hetvenszer fordul elő Batthyány neve, s ennek nagy része a novemberi és az áprilisi hónapok közötti időszakra

9. Az ellenzéki
mágnások
szálláshelyei
Pozsony
belvárosában

Amadé Viktor gr.
Andrássy Károly gr.
Batthyány Kázmér gr.
Batthyány Lajos gr.
Erdődy Sándor gr.
Eszterházy Kázmér gr.
Eszterházy Mihály ifj. gr.
Eszterházy Pál gr.
Jeszenák János br.
Károlyi György gr.
Odescalchi Ágoston hg.
Pálffy József gr.
Szapáry Antal gr.
Szapáry Miklós gr.
Széchenyi István gr.
Viczy Héder gr.
Viczy Károly gr.
Zay Károly gr.
Zichy József gr.
Zichy Ödön gr.

Barát piac 37.
Sétatér (Promenade) 752.
Hajóhídnál 709.
Ventúr utca (Ventur Gasse) 112.
Ventúr utca (Ventur Gasse) 113.
Halász kapu (Fischer Thor) 84.
Világosösvény (Lichtensteg) 246.
Zöld piac (Grüner Markt) 650.
Mihály utca (Michaeler Gasse) 166.
Dunaújvidék (Donau Neustift) 731.
Hosszú utca (Lange Gasse) 92.
Hosszú utca (Lange Gasse) 99.
Sétatér (Promenade) 750.
Sétatér (Promenade) 751.
Ventúr utca (Ventur Gasse) 115.
Dunaújvidék (Donau Neustift) 766.
Hosszú utca (Lange Gasse) 95.
Hosszú utca (Lange Gasse) 89.
Dunaújvidék (Donau Neustift) 730.
Ventúr utca (Ventur Gasse) 113.

„Érezzék, mire hivatvák, kiknek a születés vak története ily nevet adott.” – Ezekkel a szavakkal figyelmeztette Kossuth Lajos a magyar arisztokráciát 1841 februárjában a Pesti Hírlap hasábjain. S bár a polgári átalakulás legfőbb társadalmi bázisa a köznemesség lett, az ellenzéki főnemeselek tekintélyükkel, befolyásukkal, kapcsolati hálójukkal és nem mellesleg vagyoni helyzetükkel aktív részesei, nélkülözhetetlen és meghatározó szereplői, néhány tagjuk esetében pedig közvetlen irányítói és alakítói lettek a magyar polgári reformfolyamatnak. Jelképes, hogy 1847. október 17-én, amikor a Kossuthot és Szentkirályi Mórictól választók tömege a pesti vármegyeházához vonult, a menet élén Batthyány Lajos lovagolt szinte kivétel nélkül ellenzéki mágnások gyűrűjében.

A főrendi ellenzék – a magyar arisztokráciától történelmi hűséget váró bécsi kormányzat őszinte döbbenetére – az 1839–40-es országgyűlésen zászlót bontott, s ugyan a legelső intézményileg deklarált, előre meghatározott elvek és egyeztetett taktika mentén működő pártszerű politikai közösséggként tekinthetünk rá, a történetírás vonatkozó, mélyreható vizsgálatai mindeddig elmaradtak.

A kötet első fejezete az 1825 és 1848 közötti utolsó hat rendi országgyűlés felsőtáblájának összetételét térképezi fel, különös tekintettel az ellenzék létszámára, tagjaira, lehetőségeire és eredményeire. A második és a harmadik fejezetben pedig az 1839–40-es országgyűlés kerül nagyító alá: a főrendi ellenzék önszerveződési folyamata, politikai működése, illetve tagjainak csoportprofilja.

Melkovics Tamás az ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszékének adjunktusa.

